

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۷/۱/۱۰۳۱۲۵
۱۷-۲۰۶۵

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های
دموکراسی

به وسیله

کبری اسدپور

۱۳۸۷ / ۸۰ / ۲۱

استاد راهنما
دکتر محمد مزیدی

از این کتاب اطلاعات درک کنید
کتابخانه

مهر ۱۳۸۷

۱۰۶۷۴۵

به نام خدا

تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های دموکراسی

به وسیله:

کبری اسدیپور

پایان‌نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیت‌های تحصیلی لازم

برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته:

تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت

دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه عالی

دکتر محمد مزید، دانشیار بخش مبانی آموزش و پرورش (رئیس کمیته).....

دکتر بهرام اخوان کاظمی، استادیار علوم سیاسی.....

دکتر مرتضی خسرونژاد، استادیار بخش مبانی آموزش و پرورش.....

دکتر بابک شمشیری، استادیار بخش مبانی آموزش و پرورش.....

مهر ۱۳۸۷

تقدیم به:

به دو ستاره زیبا و پرفروغ آسمان زندگیم
مادر مهربان و پدر عزیزم که دست یافتن به هیچ موفقیتی نمی تواند
پاسخگوی ذره‌ای از محبت‌های بی دریغشان باشد

سپاسگزاری

اینک که به پاس الطاف الهی و حمایت‌های بی دریغ اساتید محترم، تحقیق حاضر آماده شده، بر خود لازم می‌دانم از بذل توجه و سعه‌ی صدر استاد راهنمای محترم خود آقای دکتر محمد مزیدی و اساتید مشاوره ارجمندم آقایان دکتر بهرام اخوان کاظمی، دکتر مرتضی خسرونژاد و دکتر بابک شمشیری قدردانی نمایم. چرا که این سروران عزیز به عنوان مرجع علمی هدایت‌گر این پژوهش بودند و اکنون که به یاری ایشان تحقیق حاضر را به اتمام رسانده‌ام، امیدوارم توانسته باشم حداقل گوشه‌ای از زحمات آنها را جبران کرده باشم.

چکیده

تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های دموکراسی

بوسیله‌ی:

کبری اسدپور

دموکراسی در طول تاریخ جوامع بشری، در میان ایدئولوژیها و مکاتب و نظریه‌های بسیار، همچنان به عنوان ماندگارترین شیوه حکومتی به شمار می‌آید. رواج دموکراسی در دنیای امروز بسیار چشمگیر بوده است و مردم روز به روز بیشتر به حکومت‌های دموکراتیک متمایل می‌شوند. بنابراین مردم سالاری یا همان دموکراسی شکلی از حکومت است که بر اساس فرهنگ‌ها و عقاید مختلف محتوای ویژه‌ای به خود می‌گیرد چنانچه ملاحظه می‌گردد مردم‌سالاری دینی در جمهوری اسلامی ایران وجهه‌ای خاص و منطبق با شرایط ویژه جامعه دینی ایران است. به هر روی آنچه که برای تحقق و تعمیق روند مردم سالاری ضروری است نهادینه‌سازی سازه‌ها و مؤلفه‌هایی است که روش‌ها و نگرش‌های افراد جامعه را نسبت به مناسبات غیر دموکراتیک تغییر دهد. این تغییر و دگرگونی فرهنگی، تنها از مجرای تعلیم و تربیت امکانپذیر است؛ زیرا اصول و مفاهیم مردم‌سالاری، بدون رفتار و منش ناشی از آن، کالبدی بی‌جان و نقابی بی‌روح است. با توجه به اهمیت و نقش تعلیم و تربیت در رشد و توسعه دموکراسی و نقش کلیدی کتاب‌های درسی در انتقال مفاهیم، در این پژوهش کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی را بر اساس مؤلفه‌های مشترک بین دموکراسی رایج در غرب و مردم سالاری دینی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. بنابراین هدف از انجام این پژوهش تحلیل محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی پایه اول، دوم و سوم راهنمایی به منظور تعیین ضریب درگیری دانش-آموزان با محتوا و پرسش‌های کتب مذکور بوده است. برای این کار، پس از مشخص کردن مؤلفه‌های مشترک مورد نظر از دیدگاه اخوان کاظمی (۱۳۸۲) به عنوان ملاک‌های تحلیل و تعیین پاراگراف‌های هر درس به عنوان واحد تحلیل، بر اساس روش ویلیام رمی به تحلیل محتوای متن و پرسشها اقدام گردید. نتایج تحلیل حاکی از آن است که میزان توجه به مؤلفه‌های دموکراسی در کتاب اول و دوم راهنمایی در حد پایینتر از متوسط (ضریب درگیری پایینتر از یک) و کتاب سوم راهنمایی در حد بالاتر از متوسط (ضریب درگیری بالاتر از یک) بود، که با این اوصاف این کتابها بویژه در بخش متن نیاز به اصلاح دارند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱- مقدمه.....
۴	۲-۱- بیان مسئله.....
۵	۳-۱- اهداف تحقیق.....
۶	۴-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق.....
	فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق
۱۰	۱-۲- مبانی نظری.....
۱۰	۱-۱-۲- مفهوم دموکراسی.....
۱۲	۲-۱-۲- مفهوم دموکراسیک کلاسیک و مدرن.....
۱۲	۱-۲-۱-۲- دموکراسی کلاسیک.....
۱۳	۲-۲-۱-۲- دموکراسی مدرن.....
۱۴	۳-۱-۲- اصول دموکراسی.....
۱۴	۱-۳-۱-۲- برابری.....
۱۷	۲-۳-۱-۲- آزادی.....
۲۰	۳-۳-۱-۲- حکومت اکثریت.....
۲۲	۴-۳-۱-۲- نهادینه شدن قانون در جامعه.....
۲۲	۵-۳-۱-۲- تفکیک قوا.....
۲۳	۶-۳-۱-۲- اصل نمایندگی.....
۲۴	۴-۱-۲- مفهوم مردم‌سالاری دینی.....
۲۶	۱-۴-۱-۲- مؤلفه‌های مردم‌سالاری دینی.....

۲۶	.....۱-۱-۴-۱-۲- عناصر نظری مردم‌سالاری دینی
۲۶	.....۱-۱-۴-۱-۲- توحید در ساحت خردورزی و اندیشه
۲۶	.....۲-۱-۴-۱-۲- عدالت و عدالت محوری
۲۷	.....۳-۱-۴-۱-۲- قانون و قانونمندی
۲۸	.....۴-۱-۴-۱-۲- تنوع و تکثر سیاسی مبتنی بر آزادی مثبت
۲۹	.....۵-۱-۴-۱-۲- رضایت و قبول عامه
۳۰	.....۲-۱-۴-۱-۲- عناصر عینی مردم‌سالاری دینی
۳۰	.....۱-۲-۱-۴-۱-۲- پذیرش اصل هدایت و رهبری مستمر
۳۱	.....۲-۲-۱-۴-۱-۲- جامعه‌ای با وصف دینی
۳۱	.....۳-۲-۱-۴-۱-۲- پذیرش نهادهای نظارتی و کنترل قدرت از ناحیه مردم
۳۲	.....۴-۲-۱-۴-۱-۲- مشارکت و رقابت سیاسی فراگیر
۳۳	.....۵-۲-۱-۴-۱-۲- تقدم اکثریت بر اقلیت
	.....۵-۱-۲- مؤلفه‌های مشترک دموکراسی حاکم بر غرب و مردم‌سالاری دینی بعنوان پایه نظری تحقیق
۳۴	.....۶-۱-۲- رویکرد نظری
۳۵	.....۱-۶-۱-۲- ارسطو
۳۵	.....۲-۶-۱-۲- بنکدیت اسپینوزا
۳۶	.....۳-۶-۱-۲- جان لاک
۳۷	.....۴-۶-۱-۲- مونتسکیو
۳۸	.....۵-۶-۱-۲- ژان ژاک روسو
۳۹	.....۶-۶-۱-۲- توماس جفرسون
۴۰	.....۷-۶-۱-۲- جان دیویی
۴۱	.....۸-۶-۱-۲- ژوزف شومپتر
۴۲	.....۹-۶-۱-۲- ایزا برلین
۴۳	.....۱۰-۶-۱-۲- رابرت دال
۴۳	.....۷-۱-۲- نظریه‌های مربوط به اسلام و دموکراسی

۴۸	..... ۸-۱-۲- تحقیقات پیشین
۴۸	..... ۱-۸-۱-۲- تحقیقات داخلی
۵۲	..... ۲-۸-۱-۲- تحقیقات خارجی
۵۵	..... ۹-۱-۲- سؤالات تحقیق
۵۶	..... ۱۰-۱-۲- تعاریف مفهومی اصطلاحات مورد نظر در این پژوهش
۵۶	..... ۱-۱۰-۱-۲- دموکراسی
۵۶	..... ۲-۱۰-۱-۲- آموزش راهنمایی
۵۶	..... ۳-۱۰-۱-۲- محتوای کتاب‌های درسی
۵۶	..... ۱۱-۱-۲- تعاریف عملیاتی واژه‌ها
۵۶	..... ۱-۱۱-۱-۲- دموکراسی
۵۷	..... ۲-۱۱-۱-۲- کتاب‌های درسی

فصل سوم: روش انجام پژوهش

۵۹	..... ۱-۳- روش تحقیق
۶۰	..... ۱-۱-۳- روایی و پایایی تحقیق
۶۱	..... ۲-۳- روش نمونه‌گیری
۶۲	..... ۳-۳- ابزار پژوهش

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل اطلاعات

۶۴	..... ۱-۴- تشریح خصوصیات واحد تحلیل
۶۴	..... ۱-۱-۴- تشریح خصوصیت واحد تحلیل موجود در متن کتاب تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی با توجه به مؤلفه دموکراسی
۶۸	..... ۲-۱-۴- تشریح خصوصیت واحد تحلیل موجود در پرسش‌های کتاب تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی با توجه به مؤلفه دموکراسی
۷۲	..... ۳-۱-۴- مقایسه تعداد تکرار و درصد تکرار مؤلفه‌های هشتگانه دموکراسی در بخش‌های مختلف تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی

۷۳	۴-۱-۴- تشریح خصوصیت واحد تحلیل موجود در متن کتاب تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی با توجه به مؤلفه دموکراسی.....
۷۶	۴-۱-۵- تشریح خصوصیت واحد تحلیل موجود در پرسش‌های کتاب تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی با توجه به مؤلفه دموکراسی.....
۷۹	۴-۱-۶- مقایسه تعداد تکرار و درصد تکرار مؤلفه‌های هشتگانه دموکراسی در بخش‌های مختلف تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی.....
۸۱	۴-۱-۷- تشریح خصوصیت واحد تحلیل موجود در متن کتاب تعلیمات اجتماعی سوم راهنمایی با توجه به مؤلفه دموکراسی.....
۸۵	۴-۱-۸- تشریح خصوصیت واحد تحلیل موجود در پرسش‌های کتاب تعلیمات اجتماعی سوم راهنمایی با توجه به مؤلفه دموکراسی.....
۸۸	۴-۱-۹- مقایسه تعداد تکرار و درصد تکرار مؤلفه‌های هشتگانه دموکراسی در بخش‌های مختلف تعلیمات اجتماعی سوم راهنمایی.....
۹۰	۴-۱-۱۰- مقایسه درصد مجموع واحدهای دارای مؤلفه دموکراسی در بخش‌های مختلف تعلیمات اجتماعی سه دوره راهنمایی.....

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۹۴	۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادات.....
۹۸	۵-۱- نتیجه‌گیری کلی.....
۱۰۰	۵-۲- پیشنهادات.....
۱۰۱	۵-۳- محدودیت‌های تحقیق.....
۱۰۲	فهرست منابع و مأخذ.....

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۶۷	جدول ۴-۱- تحلیل متن کتاب تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی.....
۷۰	جدول ۴-۲- تحلیل محتوای پرسش‌های کتاب تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی.....
۷۲	جدول ۴-۳- مقایسه تعداد تکرار مؤلفه‌های هشتگانه دموکراسی در بخش‌های مختلف تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی.....
۷۵	جدول ۴-۴- تحلیل محتوای متن کتاب تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی.....
۷۸	جدول ۴-۵- تحلیل محتوای پرسش‌های کتاب تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی.....
۸۰	جدول ۴-۶- مقایسه تعداد تکرار مؤلفه‌های هشتگانه دموکراسی در بخش‌های مختلف تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی.....
۸۴	جدول ۴-۷- تحلیل محتوای متن کتاب تعلیمات اجتماعی سوم راهنمایی.....
۸۷	جدول ۴-۸- تحلیل محتوای پرسش‌های کتاب تعلیمات اجتماعی سوم راهنمایی.....
۸۹	جدول ۴-۹- مقایسه تعداد تکرار مؤلفه‌های هشتگانه دموکراسی در بخش‌های مختلف تعلیمات اجتماعی سوم راهنمایی.....
۹۱	جدول ۴-۱۰- مقایسه درصد مجموع واحدهای دارای مؤلفه دموکراسی در بخش‌های مختلف تعلیمات اجتماعی سه دوره راهنمایی.....
۹۱	جدول ۴-۱۱- ضریب درگیری دانش‌آموزان با محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سه دوره راهنمایی.....
۹۲	جدول ۴-۱۲- مجذور خی کل مؤلفه‌های کتاب‌های تعلیمات اجتماعی اول، دوم و سوم راهنمایی.....

فصل اول:

کلیات

۱- کلیات

۱-۱- مقدمه

نیاز به حکومت برای اداره زندگی بشر همواره دغدغه خاطر انسان‌ها اعم از فیلسوفان، اندیشمندان، متفکران و علما بوده است. پذیرش این واقعیت آغازگر پرسش‌های فراوانی بوده که در طول قرن‌های متمادی ذهن بشر را به خود مشغول داشته است. در راستای پاسخ به سؤال از شیوه حکومت و چگونگی آن، بشر تجارب سخت و گرانبهایی اندوخته است. از گرایش او به نخستین شیوه‌های حکومت و اعتقاد به قدرت برتر و پذیرش یکه سالاری و دیکتاتوری و پس از آن، مقبول پنداشتن مهان‌سالاری و حکومت اشراف تا به امروز و در نهایت رسیدن به دموکراسی، تاریخی به قدمت تاریخ زندگی اجتماعی خود پشت سر گذاشته است. آنچه امروز تحت نام دموکراسی شیوه غالب حکومت گردیده است، مسیری پرفراز و نشیب و پیچیده داشته است. دموکراسی به عنوان شیوه‌ای برای شکل‌گیری حکومت مشروع، علیرغم کمبودها، نواقص و ایرادات اصلی که به آن وارد می‌باشد، در دنیای کنونی، در مقابل سایر شیوه‌ها بهترین و تنها شیوه قابل قبول برای مدیریت جامعه است که توسط اکثریت ملل و دول جهانی تصدیق شده است. بطوریکه دموکراسی و ایجاد جامعه‌ای دموکراتیک از مهمترین دستاوردهای انسان در طول تاریخ به شمار می‌آید که امروز تمام جوامع را، به نوعی در ساحت سیاسی- اجتماعی، به خود واداشته است. تجربه بشری، هم به لحاظ تاریخی و هم به لحاظ عقلانی اولویت و برتری ساختار دموکراتیک را به سایر اشکال قدرت و حکومت نشان داده است، از اینرو توجه به مسئله دموکراسی، بررسی ویژگیها و مؤلفه‌های آن، موانع و محدودیت‌ها و مزیت‌های ساختار دموکراتیک از اساسی‌ترین محورهای مطالعات متفکران، فیلسوفان و دانشمندان عرصه‌های مختلف علوم بوده است.

بحث از نسبت دموکراسی با اسلام نزد اندیشه‌گران مسلمان از جمله موضوعات بنیادینی است که سابقه‌ای طولانی دارد. در این باره افتخاری به چند رویکرد اشاره نموده است:

۱. گروهی که با توجه به مبانی و اصول فلسفی دموکراسی، که ریشه در آبخشور تفکر غربی دارد، آن را مردود دانسته و معتقدند چیزی بنام مردم‌سالاری دینی معنا ندارد.

۲. گروهی که در مقام جمع بین این دو هستند و بر این باورند که دین قابلیت آن را دارد تا با بازتعریف آن بتوان، به نوعی دموکراتیزه‌اش نمود و بدین ترتیب، دین را در سطح استانداردهای رایج در آوریم.

۳. گروه سوم ضمن رد دو رویکرد فوق - چرا که یکی تصویری متحجرانه از دین ارائه می‌دهد و دیگری چنان دین را سیال می‌نماید که دیگر اصول مسلم آن نیز زیر سؤال می‌رود و در عمل به بی‌دینی منتهی می‌شود- بر این باورند که باید اصول دین را پذیرفته و در چارچوب آن به بازتعریفی از دموکراسی دست یابیم که با اصول و محکومات سازوار است. در این تلقی هم جانب احکام خدا و هم جانب رأی مردم نگاه داشته می‌شود (افتخاری، ۱۳۸۰: ۱۹۶).

اما در هر صورت در عصر جدید، روند فراگیر شدن سازه‌های دموکراسی و مدنیت بر اساس فرهنگ بومی و ارزش‌های ملی هر کشور یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است. در این رابطه کریمی بیان می‌دارد که: «نظام تعلیم و تربیت کشور ما نیز برای رویارویی فعال - نه انفعالی و واکنشی- با این ضرورت تاریخی همچون دیگر کشورها باید بیش از پیش آمادگی این تحول را داشته باشد» (کریمی، ۱۳۸۳: ۱۷).

یکی از تمهیداتی که نظریه‌پردازان برای تحقق و تعمیق روند مردم‌سالاری ضروری شمرده‌اند نهادینه‌سازی سازه‌ها و مؤلفه‌هایی است که روش‌ها و نگرش‌های افراد جامعه را نسبت به مناسبات غیر دموکراتیک تغییر دهد. این تغییر و دگرگونی فرهنگی، تنها از مجرای تعلیم و تربیت امکانپذیر است؛ زیرا اصول و مفاهیم مردم‌سالاری بدون رفتار و منش ناشی از آن کالبدی بی‌جان و نقابی بی‌روح است.

اگر اصول، مفاهیم و آداب مردم‌سالاری از طریق آموزش و پرورش برای اصلاح خلق و خوی افراد به سوی رفتار دینی، درونی نشود، هم قوانین و هم نهادهای فرهنگی و تربیتی کارکرد تکوینی و طبیعی خود را از دست می‌دهند. بنابراین، در جامعه‌ای که اراده مردم بر حاکمیت بر سرنوشت

خویش قرار گرفته است، بیش و پیش از هر اقدام دیگر باید نظام تعلیم و تربیت اعم از رسمی و غیررسمی را برای گسترش مردم سالاری سازماندهی کرد. در این میان هم منابع و مراجع آموزش رسمی و هم رسانه‌های جمعی نظیر مطبوعات، احزاب، وعظ و خطابه نقش و تأثیر مهمی دارند. هم‌چنین با یک نگاه دورنگرانه شاید بتوان گفت مقطع سنی نوجوانی بهترین زمان برای توسعه آداب مدنیت و تربیت شهروندان در جهت تمرین مردم‌سالاری است. اگر بتوان دانش‌آموزان مدارس را از طریق متون آموزشی و فعالیت‌های اجتماعی، با مفاهیم مربوط به مردم‌سالاری آشنا ساخت و به گونه‌ای ملموس و عملی آنها را در جریان مشارکت جمعی تشویق کرد، آن‌گاه می‌توان افق روشنی برای پی‌ریزی جامعه مدنی بر مدار عقلانیت و معنویت ترسیم کرد. بنابراین هر گونه حرکت اصلاح‌طلبانه باید از طریق تعلیم و تربیت، آن هم معطوف به نسل جوان و نوجوان آغاز نمود و آموزش و پرورش می‌تواند به عنوان پیشرو این حرکت در چارچوب آرمانهای دینی و ارزش‌های جامعه اسلامی به تحقق این هدف مدد رساند (همان، ۲۲-۲۱).

۱-۲- بیان مسئله

«در دهه ۱۹۹۰ یک اندیشمند لبنانی کتابی درباره چالش‌های تربیت و دموکراسی چاپ کرد که گویای مشکلات جوامع "دموکراتیک اما بدون تربیت دموکراتیک" بود. عنوان کتاب او دموکراسی بدون دموکراتها نام گرفت. محور بحث او کشورهای عربی بود و می‌گفت: تا زمانی که تربیت دموکراتیک نباشد ایجاد دموکراسی ممکن نیست» (سریع‌القلم، بی‌تا، به نقل از کریمی، ۱۳۸۰).

در واقع تا زمانی که تربیت مدنی و روشهای مربوط به آن، در ساختار نگرش و رفتار سازمانی آموزش و پرورش کشور توسعه نیابد نمی‌توان پایداری جامعه مدنی _ با وجود شعارهای آرمانی و اقدامات تبلیغی و سیاسی _ امید بست. البته لزومی ندارد که شکل و سیستم رفتار و آداب مدنی جامعه ما مشابه سیستم غربی باشد، بلکه آنچه مهم است توجه به تقویت و توسعه فرهنگی سازه‌های اصلی "مردم‌سالاری دینی" است که باید به تدریج و متناسب با شرایط و مقتضیات فرهنگی و ارزشی جامعه تکوین یابد؛ زیرا بنیادهای مدنیت و مردم‌سالاری از طریق بخش‌نامه و توصیه‌های اداری و از بالا به پایین ریشه نمی‌گیرد. به عبارت دیگر بدون رشد اجتماعی، تعهد اجتماعی و احترام متقابل و بدون اعتقاد عمیق به حقوق شهروندی، نمی‌توان فرهنگ مردم‌سالاری و رفتار مدنی در جامعه نهادینه

کرد (کریمی، ۱۳۸۳: ۱۷).

در تحقق هدف‌های مهم آموزش و پرورش، محتوای کتابهای آموزشی نقش بسیار برجسته‌ای دارند. زیرا محتوای کتاب بهترین وسیله برای رابطه ذهن معلم و دانش‌آموز است و از آنجا که کتاب به عنوان منبع مهم آموزشی تلقی می‌شود، شناخت محتوای کتابها از اهمیت بالایی برخوردار است و هرچه بیشتر مطالب و محتوای کتب درسی مورد ارزیابی قرار گیرند و متناسب با آن بازنگری شوند، غنای مطالب کتابهای درسی بیشتر می‌شود و در نتیجه توانایی درک و فهم دانش و معرفت توسط دانش‌آموزان افزایش می‌یابد.

طرح مسئله اساسی در پاسخ به این سؤال مطرح می‌شود که محتوای کتابها تا چه حد توانسته‌اند سازه‌ها و مؤلفه‌های مردم‌سالاری را در برداشته باشند؟

بررسی چگونگی پرورش مردم‌سالاری و پردازش آن در کتب درسی مقاطع مختلف تحصیلی، اقدامی بنیادی و بسیار اساسی است که تاکنون در جامعه ما با استفاده از روشهای نوین تحقیق از جمله روش تحقیق تحلیل محتوا کاری صورت نگرفته است.

بطور کلی مسئله این تحقیق عبارت است از تجزیه و تحلیل متون و پرسشهای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های دموکراسی. به‌منظور تشخیص دقیق این مسئله که محتوای کتابهای مذکور تا چه حد توانسته‌اند در پرورش روحیه مردم‌سالاری در دانش‌آموزان موفق باشند؟

۱-۳- اهداف تحقیق

اگر چه مسائل متعددی همچون کتاب، معلم، فضای آموزشی و موارد مشابه در پرورش روحیه و مهارتهای مردم‌سالاری مؤثرند اما به سبب آنکه تحقیقهای بسیاری در سطح جهان روی کتابهای درسی و تأثیر بر پرورش روحیه مردم‌سالاری در دانش‌آموزان تأکید ورزیده‌اند و همین‌طور بدلیل اینکه مقطع سنی نوجوانی بهترین زمان برای توسعه آداب مدنیت و پرورش شهروندان در جهت تمرین مردم‌سالاری است و اگر بتوان دانش‌آموزان مدارس را از طریق متون آموزشی با مفاهیم مربوط به مردم‌سالاری آشنا ساخت به گونه‌ای ملموس و عملی آنها را در جریان مشارکت جمعی تشویق کرد می‌توان افق روشنی برای پی‌ریزی جامعه‌ای بر مدار اصول مردم‌سالاری ترسیم کرد، در این پژوهش توجه خود را معطوف به کتابهای درسی کردیم. با این امید که با دستاوردهای این

تحقیق و پشتیبانی نتایج تحقیقات دیگر، برنامه‌ریزان درسی نسبت به بازنگری در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی که آموزش و پرورش مهارت‌های مردم سالاری تجلی یابد، یاری رساند. هدف اصلی این پژوهش عبارت است از تجزیه و تحلیل محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی به منظور تشخیص برخورداری کتب مذکور از مؤلفه‌های مشترک دموکراسی حاکم بر غرب و مردم‌سالاری دینی.

و هدف‌های جزئی این پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- مقایسه محتوایی کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های مشترک مردم‌سالاری دینی و دموکراسی غربی.
- ۲- بررسی میزان تلاش کتابهای درسی دوره راهنمایی در رابطه با بکارگیری مؤلفه‌های مردم‌سالاری از طریق محاسبه میزان ضریب درگیری محتوای کتابهای مذکور نسبت به مؤلفه‌های مذکور.

۴-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

افراد دوست دارند، جامعه‌ای بدون ترس و نگرانی داشته باشند. در عین حال آنها دوست ندارند که عواملی برای بدتر شدن اوضاع نیز وجود داشته باشد. در چنین جامعه‌ای اکثریت شهروندان شغل مناسب و امنی دارند که قابلیت آنها را به چالش می‌خواند. در چنین فضایی اختلافات طبقاتی شدید بین اقشار مرفه و فقیر از بین می‌رود. به جای کشمکش علیه یکدیگر و به عبارتی رقابتی داروینی برای دسترسی به منابع نایاب، شهروندان یاد می‌گیرند تا برای اهداف مشترک همکاری و فعالیت کنند. اختلاف‌نظر در چنین جامعه‌ای، به عنوان منابع لذت تلقی می‌شود. شهروندان در فرایند مشارکت گروهی که سبب حل اختلافات می‌شود، تبحر و مهارت می‌یابند. در چنین جامعه‌ای، مدارس نیز تغییر می‌کنند. به جای آنکه مدارس محیط‌های تبعیض‌گرا باشند، محیط‌هایی که بسیاری از بچه‌ها آن را تجربه کرده‌اند، مراکزی برای یادگیری موضوعات پرمحتوا و معنی‌دار می‌شوند که به نوبه خود بر حل مشکلات و همکاری و همیاری به دیگران تأکید می‌کند. علاوه بر این، نوعی یادگیری نوین که بر قوه ادراک تأکید می‌ورزد موجب یادگیری مهارت‌های بالاتر می‌شود، قابلیت استدلال کردن، بحث کردن بدون خشونت، تحمل و احترام به عقاید دیگران، قدرت انتقال افکار به دیگران، احترام به دارایی دیگران و حقوق شخصی افراد و قدرت اتخاذ تصمیمات آگاهانه و مسئولیت‌پذیر، تجربیات دانش‌آموزان و آموخته‌های پیشین

آنها صرفنظر از تفاوت آنها با آموخته‌های آموزگاران خود در کلاس درس واقعیت می‌یابد. تفکر آزاد و بدون مرز نه تنها عیب محسوب نمی‌شود، بلکه نقطه قوت نیز به حساب می‌آید. معلمان دفع و طرد کننده نیستند بلکه از یکدیگر نیرو و ایده می‌گیرند. در چنین جامعه‌ی ایده‌آلی خشونت و وحشت به طرز قابل ملاحظه‌ای کاهش می‌یابد. به جای ترس، شهروندان از احساس امنیت و آرامش نسبی لذت می‌برند. در واقع آنها خود می‌دانند که چطور جنایات به طرز خارق‌العاده‌ای کاهش یافته و امنیت اقتصادی و اخلاقی آنها فزونی یافته است. جو جدید، جو اطمینان به یکدیگر است و جوی مبنی بر این باور است که اهداف مشترکی وجود دارد که تمام شهروندان برای حصول آن می‌توانند مداخله نمایند و سرانجام فرایند مشارکت با روحیه جدید، داوطلبانه و کارآمد احیا می‌شود، به گونه‌ای که شهروندان بیشتری برای دادن رأی مثبت‌نام می‌کنند و تعداد رأی‌دهندگان بطور قابل ملاحظه‌ای بالا می‌رود (کریمی، ۱۳۸۳: ۱۹۸-۱۹۶). چنین جامعه‌ای تحقق نمی‌یابد مگر اینکه بر آن جامعه اصول دموکراسی حاکم باشد و وجود جامعه مبتنی بر دموکراسی در گرو نظام تعلیم و تربیت آن جامعه است که از طریق راهبردهای مرتبط با برنامه‌های آموزشی، محتوای کتابهای آموزشی و ایجاد ساختار مدارس دموکراتیک در راستای تحقق دموکراسی بکوشد.

بطور کلی، دموکراسی و ترویج ساز و کارهای فرهنگی آن، موجب تقویت نهادهای مدنی و شکل‌گیری تعلیم و تربیت دموکراتیک می‌باشد. این روند دو سویه است، یعنی تعلیم و تربیت دموکراتیک نیز موجب می‌شود که فرهنگ دموکراسی و اندیشه و رفتار مدنی در جامعه توسعه یابد (همان، ۱۹۸).

پس از تبیین اهمیت مسئله دموکراسی، اشاره‌ای نیز به ضرورت انجام تحقیق در این زمینه می‌نماییم.

بر طبق اهداف کلی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران که در ششصد و بیست و ششمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش، مورخ ۱۳۷۷/۷/۳۰ به تصویب رسید. از جمله اهداف اجتماعی آموزش و پرورش به این شرح بیان شده است:

- ۱- پرورش روحیه تحقق بخشیدن به قسط اسلامی و پایداری آن؛
- ۲- پرورش روحیه برادری و تعاون اسلامی و همبستگی ملی و فرهنگی و تقویت آن؛
- ۳- پرورش روحیه احترام به قانون و التزام به رعایت آن؛
- ۴- پرورش روحیه نظم در روابط فردی و اجتماعی؛
- ۵- پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری و مشارکت در فعالیتهای دینی، فرهنگی و اجتماعی؛
- ۶- پرورش سعه صدر و تحمل آراء دیگران در برخورد اندیشه‌ها؛

۷- پرورش روحیه احترام به شخصیت افراد و مراعات حقوق مادی و معنوی آنان.
(صافی، ۱۳۸۴: ۱۵)

در واقع، می‌توان گفت که این اهداف از جمله اصول بنیادین نظام مردم‌سالاری است. پس با عنایت و توجه به این اصول مصوبه تعلیم و تربیت جامعه خودمان پیرامون پرورش مهارت‌های مرتبط به اصول بنیادین مردم‌سالاری، ضرورت و اهمیت تحقیق در زمینه مردم‌سالاری و مطالعه جایگاه آن در کتب درسی دوره‌های مختلف تحصیلی محرز می‌گردد.

از سوی دیگر کتاب و محتوای کتاب بهترین رابطه ذهن معلم و دانش‌آموز است و از آنجا که کتاب به عنوان منبع مهم آموزشی تلقی می‌شود، شناخت محتوای کتابها از اهمیت بالایی برخوردار است و هرچه مطالب و محتوا مورد ارزیابی قرار گیرد و متناسب با آن بازنگری بشود، غنای مطالب کتاب‌های درسی بیشتر می‌شود و در نتیجه توانایی درک دانش و معرفت دانش‌آموز افزایش می‌یابد. یکی از راههای بررسی محتوای کتاب‌های درسی، روش تحلیل محتوا است که از طریق آن می‌توان به شناخت نسبی وضعیت آنها پی برد.

و در نهایت انجام این کار باعث می‌شود تا برنامه‌ریزان درسی در اتخاذ برنامه مناسب‌تری جهت تهیه محتوا و نگارش کتابهای درسی مشابه کمک و یاری رسانند و همچنین برنامه‌ریزان درسی را در جهت تدوین محتوای کتابهای مقاطع پایین‌تر و بالاتر دوره‌های آموزشی با توجه به ضرورت ارتباط افقی و عمودی محتوای کتب درسی مساعدت نماید.

فصل دوم:

مبانی نظری و پیشینه تحقیق